

»Ett stråk av himmel och en doft av jord» – det materiellas betydelse i firandet av nattvarden, II

Detta är den andra delen av Markus Hagbergs artikel om de teologiska och pastorala problemen med att i mässfirandet använda alkoholfri dryck och glutenfritt bröd.

Instiftelsens gränser – vad är giltigt?

Till att börja med måste vi konstatera, att sakramenten kan hanteras på ett sådant sätt att deras giltighet kan sättas i fråga, ja till och med avvisas. Ifrågasättandet av giltighet har därtill i hög grad med sakramentens instiftelse att göra. Detta är mycket tydligt när det gäller dopet. Det föreligger en ekumenisk konsensus kring vad som konstituerar ett kristet dop: det skall ske i vatten och genomföras i Faderns och Sonens och den helige Andes namn. Sker dopet i något annat än vatten, eller med andra ord, så är det inte ett kristet dop. I själva verket är det ingenting, även om de närvarande upplevde saken som djupt meningsfull.

Vidare accepterar inte Svenska kyrkan, vilket blev tydligt i dialogen med Svenska Missionskyrkan, så kallad lekmannacelebration, nattvard ledd av lekman. Det vi då måste fråga oss är om nattvardselementen också hör till det som är nödvändigt för ett rätt nattvardsfirande? Det som då avviker från vad man traditionellt sett har inbegripit i nattvarden instiftelse avseende elementen, det är avalkoholiserat vin, alkoholfritt vin och druvjuice, liksom bröd bakat av något annat än vete. Därmed kommer också det glutenfria brödet i fokus, vilket, åtminstone vad gäller svenska förhållanden, i regel är bakat av majsstärkelse eller »rismix». Om något av detta används, innebär då det att man har gått utanför nattvarden instiftelse på ett sådant sätt, att man kan sätta i fråga om det är en nattvard man firar?

Frågan är intrikat, men för att svara på den menar jag att man i utgångsläget inte behöver bli mer teknisk än att man använder grunddefinitionen av bröd och vin. Definitionen på vin är enkel: vin är jäst druvsaft, och när saften jäser utvecklas alkohol. Ojäst druvsaft eller så kallat alkoholfritt vin i dess olika former är därför inte vin. Att använda sådan dryck i nattvardsfirandet är att gå utanför instiftelsen, vilket skapar en betydande osäkerhet kring vad för slags måltid man firar. Avalkoholiserat vin är dock vin enligt definitionen, åtminstone i flera avseenden.

Problemet är dock att avalkoholiserat vin inte löser den pastorala problematiken, något som jag återkommer till. Det kommer ändå att finnas de som inte menar sig kunna konsumera sådan dryck.

Definitionen på bröd är inte fullt lika enkel som vinets. Vissa delar av mänskligheten odlar inte vete, utan bakar sitt bröd på exempelvis majs, och ingen skulle väl påstå att de inte äter bröd? Men även om alltså bröd bakat av majs faller under definitionen av bröd, finns det ekumeniska implikationer som man inte helt kan bortse ifrån. Gör man så, måste det åtminstone problematiseras.

I den romersk-katolska kanoniska lagen sägs om brödet, att: »oblater måste bestå av rent vetemjöl.»¹ Det betyder inte att glutenreducerade oblater inte kan delas ut – sådana undantag medges också av Rom. Det betyder däremot att man inte konsekvent kan gå över till bröd bakat av annat än vete. Idag finns avglutenifierade oblater att tillgå, vars glutennivå med god marginal understiger vad som gäller för att få kallas glutenfritt, så problemet är överkomligt.²)

Denna fråga skulle alltså enkelt kunna lösas om inte församlingar i Svenska kyrkan slentrianmässigt beställer oblater från Ersta, vars »stärkelseprodukter» snarare hör hemma i pappers- än i bagerinäringen.

Svenska kyrkans ändrade synsätt

Jag har här argumenterat för en strikt syn i frågan vad som ligger inom och utom nattvardens instiftelse avseende elementen. En annan slutsats presenteras i dokumentet *Brödet och vinet i Herrens måltid. Utredning om nattvardselementens beskaffenhet* (1987), framtaget av Svenska kyrkans centralstyrelse.

Det är en utredning som dock knappast imponerar. Framställningen presenterar flera av de teologiska, exegetiska och kyrkohistoriska argument mot bruket av alkoholfritt vin som jag lyft fram ovan, men lyckas ändå komma till den slutsatsen att Jesu instiftelse av nattvarden inte reglerar vad för slags dryck och vad för slags bröd som skall användas. Utredningen säger vidare att frågan om nattvardselementens beskaffenhet »framför allt[är] en pastoral fråga» (s. 16). Slutsatsen blir därför att alkoholfritt vin och druvsaft kan användas. Utifrån denna utredning presenterade biskopsmötet riktlinjer, bifogade som en bilaga till utredningen, där utredningens slutsatser »sanktioneras».

Slutsatserna är dock ologiska och svagt grundade och duger inte att läggas till grund för en ny, lösare praxis. Därtill utgör dessa biskoparnas rekommendationer ett brott med både svenskkyrklig och allmänkyrklig tradition – så sent som 1960 hävdade biskopsmötet en annan uppfattning, vilket framgår av utredningen från 1987. Svenska kyrkans läronämnd har senast 2010 behandlat frågan i svar på två motioner till kyrkomötet.³) Där sägs att enligt »vår kyrkas tradition är Kristi närvaro i nattvarden inte beroende av vilken sorts bröd och vin som kommer till användning». När läronämnden säger så, är det historiskt sett inte korrekt. Det är möjligt, ja det synes ligga nära till hands att uppfatta, att så är fallet idag, men i så fall har en omtolkning skett på senare tid, och det blir därför oegentligt att hänvisa till en »tradition».

Utredningen från 1987, biskopsmötets uttalande då och senare, liksom läronämndens yttranden, måste därför problematiseras utifrån vad som tidigare sagts i svenskkyrklig tradition. Frågan man måste ställa är: vad väger tyngst – på denna punkt har Svenska kyrkan uppenbarligen ändrat sig?

I kyrkorättslig mening är nattvard firad med valfri dryck från »vinträdet» liksom olikasorters bröd »giltig». Validitet är nämligen först och främst en kyrkorättslig term. Att säga att en sådan nattvard är giltig, betyder å andra sidan inte att den automatiskt därmed kan sägas ligga inom ramen för sakramentets instiftelse – om kyrkomötet så beslutar, skulle en nattvard firad med chips och Coca-Cola också vara giltig, på samma sätt som användandet av exv. druvjuice är giltigt, samtidigt som alla inser att en sådan måltid inte skulle ha något med nattvarden att skaffa.

Vem har rätt att ändra?

Man måste fråga sig vem som äger nattvarden, och, i förlängningen, vem som har rätt att ändra i dess instiftelse? Jag talar nu inte om liturgiska överväganden, utan om det allra mest grundläggande: bröd och vin, som när Ordet läses, blir bärare av Kristus själv? Vem avgör om, eller när, brödet och vinet kan bytas ut mot något annat? Är det kyrkan, kyrkorna, den enskilde prästen, kyrkorådet eller någon annan? Vem äger den rätten? Svenska kyrkan, dess församlingar, präster och förtroendevalda, måste inse, att hur man hanterar denna fråga, det får konsekvenser för hur Svenska kyrkan uppfattas av andra kyrkor. Det får konsekvenser för kyrkans enhet, och frågan måste ställas: bidrar förändringari nattvardens instiftelse, och dess firande, till kyrkans enhet eller splittring?

I sin monumentala framställning *Nattvarden i evangeliskt gudstjänstliv* (1926), identifierar Yngve Brilioth nattvardens fem huvudmotiv: tacksägelse, gemenskap, åminnelse, offer och

mysterium. I medeltidskyrkan fanns en uppenbar slagsida åt offret, där mässoffret och allt det *meritum*-tänkande som teologin då var behäftad med, överskuggade allt annat.

I dagens svenskkyrkliga nattvardsliv noterar vi en ny slagsida, där gemenskapen, vad som främjar och hindrar den, tillåts utgöra den primära måttstocken. Vår tids slagsida är lika felaktig som den medeltida, och det är skadligt om detta blir mässans huvudsak. Sedan kan man också fråga sig i vad gemenskapen huvudsakligen anses bestå: med Kristus i den av honom, genom vissa bestämda medel, instiftade måltiden, eller genom vad som uppstår bland och av oss själva? Ett renodlat gemenskapsmotiv är inte skäl nog att vidta förändringar i nattvardens firande.

Förr sade man om nattvarden att den var Herrens Heliga Nattvard. Den benämningen säger något väsentligt. Den enskilde kristne, den enskilde prästen, en enskild lokalkyrka, ja, inte ens Kristi kyrka i sin helhet, äger denna måltid – den är Herrens. Kyrkan har endast fått ett tvåfaldigt uppdrag: att förvalta den i enlighet med måltidens instiftelse samt att dela ut gåvorna i enlighet med måltidens intention. Allt därutöver ligger utanför vad kyrkan har möjlighet att besluta om.

Den pastoral frågan

Om vi så lämnar det sakramentalteologiska perspektivet, och avslutningsvis behandlar den pastoral frågeställningen, hur skall man då hantera den omständigheten att somliga inte menar sig kunna ta emot nattvarden om det sker genom alkoholhaltigt vin eller bröd bakat av vete?

Först ett påpekande som egentligen ligger vid sidan om frågeställningen. Även om Svenska kyrkan har ett öppet nattvardebord, innebär inte det att bordet och gåvorna per definition kan delas av alla. De odöpta är fortsatt, även om vi inte frågar varje kommunikant om saken, utestängda. Den verkliga och egentliga kommunionen, dvs. mottagandet av Kristi reella kropp och blod, kan, som bekant, endast äga rum inom samma den hans kropp som är kyrkan, och vars enda ingång är dopet. Utanför kroppen, kyrkan, finns inte förutsättningarna för någon som helst kommunion, gemenskap. I själva verket är det så, att den gemenskap som manifesteras i kommunionen, den bygger helt och hållet på den genom dopet redan befintliga. Man kan inte i, eller genom, nattvarden skapa någon annan gemenskap än den som redan existerar genom dopet. Den som vidare lever i svår synd har i princip utestängt sig själv, men inte heller här använder vi oss av kontrollredskap. Detta sagt om hur öppet Svenska kyrkans nattvardebord är.

Men den pastoral fråga vi nu diskuterar handlar inte om denna slags öppenhet. Vad handlar då frågan om?

För den pastoral reflektionen måste vi till att börja med att konstatera, att det inte är sakramentet det är fel på, utan den problematik vi nu diskuterar ligger hos oss människor.

Därmed följer knappast automatiskt slutsatsen, att man skall ändra i sakramentets firande. Det är heller inte så, att den pastoral problematiken försvinner om man går över till alkoholfri dryck. Alkoholister är nämligen inte en enhetlig grupp, vilket är viktigt att komma ihåg. Det finns de som inte alls ser ett problem i att dricka nattvardens vin – de associerar helt enkelt inte sammanhanget tillalkohol. För andra går det bra om de vet att det inte är alkohol i drycken. En tredje grupp menar att drycken inte ens får påminna om vin; redan tanken på alkohol kan enligt denna grupp åstadkomma ett återfall. Åter andra menar – och det är en fjärde uppfattning – att om man byter ut vinet i mässan, då tar man inte alkoholists problematik på allvar. Konsekvensen är alltså att man själv som nykter alkoholist måste ta ansvar för sin situation, och inte kräva att andra skall lösa problematiken åt en, i detta fall genom att ändra nattvardselementen.

Hur styrkeförhållandena inom och mellan dessa åsiktsgrupper ser ut är kanske mindre intressant. Här nöjer vi oss med att konstatera att det finns olika synpunkter och att gruppen

nyktra alkoholister inte är en enhetlig åsiktsgruppering, och den är därmed svår att tillgripa som slagträ i en eventuell debatt.

Mot bakgrund av vad jag tidigare sagt i resonemanget om gemenskapsmotivet contra andra motiv i nattvarden, kan inte önskan om gemenskap vara den enda kategori som styr den pastorala tillämpningen. Den primära pastorala målsättningen måste istället vara, att den som är döpt och som så önskar, skall kunna ta emot den sakramentala nåden. Det är den sakramentala nåden som är sakramentets huvudsak, inte gemenskapen – gemenskapen uppstår sekundärt.

Denna målsättning rörandemottagandet av den sakramentala nåden är alltså fullt möjlig att uppnå genom att erbjuda kommunion under en gestalt. När det påstås att somliga på grund av alkoholism eller glutenintolerans utestängs från nattvarden, så är det alltså inte sant. Den viktigaste pastorala uppgiften är snarare att först undervisa om vad man mottar, och att mottagandet är det avgörande, sedan att undervisa om nattvard och kommunion på ett sådant sätt att kommunion under en gestalt framstår som en odramatisk modell. Detta bör vara den första pastorala metoden att hantera alkohol- eller glutenintolerans.

När reformatörerna ifrågasatte det medeltida bruket att undanhålla lekfolket kalken, så skedde inte detta med argumentet att lekfolket därigenom endast fick en halv nattvard, och man ifrågasatte aldrig den s.k. *konkomitansläran*, dvs. att hela Kristus ges som gåva dels i brödet, dels i vinet.

Jag menar därför, att kommunion under en gestalt, är den verkligt inkluderande pastorala modellen. Därigenom kan alla ta emot det som är sakramentets huvudsak, dvs. den sakramentala nåden. Med denna modell lämnas sakramentet i sig orört, dvs. man avstår från äventyrliga förändringar, och varken alkoholisten, allergikern eller den som av samvetsskäl, vad nattvardselementen beträffar, endast menar sig kunna delta i en nattvard firad i enlighet med Jesu instiftelse, blir utestängd. I förhållande till nåden har alla samma möjlighet.

Denna pastorala modell är dessutom inkluderande på ytterligare ett plan. Genom att sakramentet i sig lämnas orört, kan Svenska kyrkan fortsatt, i mötet med andra kyrkor tillhöriga den allmänkyrkliga, katolska, traditionen, göra anspråk på att fira nattvardens sakrament såsom det har instiftats och såsom denna instiftelse och detta firande har traderats.

När Svenska kyrkans ämbetsbärare och förtroendevalda, liksom vårt kyrkfolk, fattar beslut, då kan det inte ske som om vi vore den enda kyrkan på jorden; som om vi hade förstått allt, och inte behöver fråga någon annan om råd; som om det inte funnes någon historia bakom vår egen generation. De beslut som fattas måste stå i relation till vad som varit tidigare och vad som skall komma. Vad är det för tro, ja, vilken form av kristendom lämnar vi över till den kommande generationen? Våra beslut måste rimligen befinna sig i samklang, inte med sekternas, utan med den stora kyrkliga traditionens sätt att tro.⁴⁾

Avslutning

Avslutningsvis, de frågor, stora som mindre stora, som rör sakramenten, är avgörande för kyrkan. Sakramentet och dess firande bygger kyrkan. I nattvardens firande blir vi vad vi äter, Kristi kropp, och därför är frågan hur nattvarden firas, på vilket sätt och med vilka medel, en avgörande teologisk fråga. Om en förändring över huvud taget skulle kunna tänkas, måste den analyseras ytterst noggrant över tid, och motiveras teologiskt. Jag kan inte se att så har skett i fråga om nattvardselementen. Snarare förhåller det sig tvärtom, och det är helt andra överväganden som styrt, och nu allt mer tycks styra, utvecklingen. Det är förknippat med stora risker. Frågan om nattvardselementen handlar om sakramentalteologi, om vad Svenska kyrkan är, och den handlar till stor del också om ekumenik.

Att förändra bruket så som en del vill ger uttryck för – åtminstone har det varit så historiskt – en annan nattvardsuppfattning än den som traditionellt varit Svenska kyrkans. Det förändrar Svenska kyrkans tradition, och det placerar Svenska kyrkan ekumeniskt vid sidan om den

stora traditionen. Det tycker inte jag är en liten sak. Den som driver på en sådan förändring tar på sig ett stort ansvar. Jagryggas inte för att säga, att sådana beslut, och en sådan praxis, alltmer för in Svenska kyrkan på ett farligt sidospår.

NOTER

1 Can. 924 § 2 CIC

2 På firman *Kyrktings* hemsida sägs om dessa oblater: »Mindre än 10 ppm gluten. Svenska Celiakiförbundet skriver på sin hemsida: 'Gränsvärdet för vad som får kallas glutenfritt är nu på väg från 200 ppm/kg till 20 ppm/kg ... Gränsvärdet för vad som får kallas glutenfritt är på väg att sänkas och börjar gälla fullt ut 1 januari 2012'».

3 Läronämndens yttrande 2010:10y.

4 Vill man vidare fördjupa sig i detta perspektiv, dvs. den stora kyrkliga traditionen, rekommenderar jag en annan bok av den norske teologen Ola Tjørhom, *Visible Church – VisibleUnity. Ecumenical Ecclesiology and »The Great Church Tradition of the Church»*, Liturgicalpress, Collegeville, Minnesota 2004.